

вступає в контакт з іншими. Отже, є усі підстави для висновків про деякі узагальнені риси мовленнєвого портрета сучасного старшокласника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология : учеб. пособие для студентов вузов / Г. С. Абрамова. – М.: Екатеринбург, 2000. – 624 с.
2. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К.: Видав. центр „Академія”, 2004. – 344 с.
3. Буднік А. О. Формування дискурсних умінь студентів філологічних спеціальностей засобами національно-прецедентних текстів : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.02 / Буднік Анжела Олександрівна. – О., 2010. – 258 с.
4. Эльконин Д. Б. К проблеме периодизации психического развития в детском возрасте / Д. Б. Эльконин // Вопросы психологии. – 1971. – № 4. – С. 17–19.
5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 264 с.
6. Крутецкий В. А. Психология обучения и воспитания школьников : кн. для учителей и классн. руковод./ В. А. Крутецкий. – М.: Просвещение, 1976. – 303 с.
7. Мамаева С. В. Соотношение понятий „языковая личность” и „речевой портрет” / С. В. Мамаева // Актуальные проблемы языка и литературы: языковая личность в межкультурной коммуникации : материалы V Всерос. науч.-практ. конф. – Абакан : Изд-во Хакасского ГУ имени Н. Ф. Катанова, 2005. – С. 208.
8. Сербенська О. Викладання української мови в контексті сучасних вимог / О. Сербенська // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1998. – № 4. – С. 120–125.
9. Стернин И. Общественные процессы и развитие современного русского языка: Очерк изменений в русском языке конца XX века / И. Стернин. – Воронеж, 1997. – 65 с.

У статті запропоновано визначення мовленнєвого портрета старшокласника, описано його складники, узагальнено чинники, що впливають на формування мовної особистості. Особливу увагу приділено описові мовлення сучасних учнів на лексичному рівні.

Ключові слова: мовна особистість, мовленнєвий портрет, старшокласник.

The article proposed the definition of verbal portrait of a contemporary high school student, described its constituents, summarized the factors that have influence on the formation of linguistic identity. Special attention was paid to the description of speech of modern students at the lexical level.

Key words: linguistic identity, speech portrait, senior.

Олена Жаровська
(Вінниця)

УДК 070: 811.162.2'367.322

ПИТАЛЬНІ РЕЧЕННЯ У СТРУКТУРІ ІНТЕРВ'Ю

Мова, як відомо, існує й розвивається за умов спілкування співрозмовників, вона формується за певними нормами й правилами, а мовлення впливає на формування таких правил. Мовлення – індивідуальний психічний процес, у якому виявляються особливості кожної особи у вимові мовних одиниць, способах наголошування слів, інтонації, темпі мовлення, лексиці й структурі речення, образних висловленнях тощо.

Мовленнєва комунікація – це процес спілкування засобами мови, який має внутрішні закономірності, ґрунтується на певній системі усталених культурних норм.

У пропонованій статті проаналізовано особливості запитань, питальних речень у текстах-інтерв'ю на матеріалі одного із сучасних періодичних видань Вінниччини.

Форми спілкування, представлені діалогом, досить повно висвітлені в працях таких лінгвістів, як С.Д. Абрамович, Ф.С. Бацевич, Н.В. Гуйванюк, П.С. Дудик, О.П. Куш, Н.В. Мойсеєва, І.В. Нестеров, В.В. Фащенко, М.Ю. Чикарькова, С.Т. Шабат та ін. Питанням інтерв'ю, комунікативним різновидам інтерв'ю у журналістиці присвячено дослідження О. Ваянної, Е. Гаврилова, Д.С. Григораша, В.Й. Здоровеги, В.Ф. Іванова, В. Карпенко, А.П. Мартинюка, О.Г. Почепцова, О.В. Чекмишева, В.Л. Черткова.

Тексти-інтерв'ю є газетними або журнальними статтями, що відбивають зміст бесіди журналіста з певною особою. Бесіду, зазвичай, зорієнтовано на співрозмовника, за своєю природою вона є діалогічною структурою.

Діалог (грец. dialogos – бесіда, розмова) – це низка висловлень двох осіб на певну тему, а в переносному значенні діалогом вважають вільний обмін думками, переговори. Діалог – розмова між двома або кількома особами [3, с. 295].

Це одна з основних форм мовного спілкування. Діалогом вважають будь-яку тематично об'єднану бесіду, присвячену розв'язанню проблеми, котра цікавить співрозмовників. Така словесна комунікація формується взаємодією промовляння й спілкування.

Проте не варто кваліфікувати діалог як механічний обмін репліками-повідомленнями. Нерідко його формують досить укрупнені одиниці комунікації. У якому напрямі буде відбуватися діалог-розмова, залежить від обох комунікантів. Найпоширенішим засобом побудови діалогу слугує така категорія мислення, як питання.

Наші подальші міркування стосуватимуться стислого огляду таких двох основних понять-термінів як *інтерв'ю*, *діалогічне мовлення*, котрі представлені *питальними реченнями*.

Актуальність дослідження визначається роллю, яку відіграє належне формування запитань (питальних речень) у виявленні творчого характеру інтерв'ю (діалогу).

Прийнято розрізняти відкриті й закриті питання, за допомогою яких діалог спрямовують у напрямку, потрібному комунікантові.

Відкриті питання дають змогу співбесідникові висловити розгорнену відповідь, наприклад: *Як пройти до бібліотеки?*

Закриті питання зорієнтовані на стислі відповіді, наприклад: *Ви любите зиму?* Схематично закриті питання нерідко передаються формами окремого слова, подекуди такою ж формою слова з прийменником, наприклад: *Хто?, Коли?, Де?, Який?, З ким?* Найбільш “закритим” видом питань є *навідні* питання, наприклад: *Хіба ти не знаєш, що починати розмову повинен він?* У навідному питанні відповідь ніби вже закладено, співбесідник повинен лише погодитись з нею. Певна річ, розгорнені діалоги таким способом формуються лише зрідка. Цій меті найбільш повноцінно слугують відкриті питання.

З комунікативного погляду найбільш доцільно формувати діалоги чергуванням, поєднанням відкритих та закритих питань, що дає змогу не тільки отримати інформацію, але й зрозуміти позицію співбесідника.

В *Академічному тлумачному словнику української мови* [1, с. 37] інтерв'ю витлумачено як призначену для опублікування в пресі, передачі по радіо, телебаченню розмову журналіста з політичним, громадським або будь-яким іншим діячем. Така розмова (діалог) за своєю побудовою становить питання та відповіді. Особливої уваги в структурі інтерв'ю заслуговують питальні речення, що й слугує *предметом нашого дослідження*.

За *об'єкт* дослідження правлять різноманітні інтерв'ю, вміщені в одному з періодичних видань Вінниччини – газеті „Місто“. Інтерв'ю становить бесіду, у якій обов'язково бере участь журналіст або письменник і яка має на меті донести інформацію до широкого загалу за допомогою преси, радіо та телебачення.

В.Л. Чертков вважає, що значення інтерв'ю полягає не в простому з'ясуванні відомостей, для отримання яких є інші джерела інформації, а в живому спілкуванні з людьми, що дозволяє дізнатися про їхні погляди, оцінювання тих чи тих подій, причин учинків. Окрім того, інтерв'ю має відображати індивідуальні, неповторні риси героїв, їхні характери, особливості поведінки [4, с. 19].

З огляду на висловлене можна констатувати, що для досягнення вищезазначених цілей інтерв'юер повинен грамотно будувати запитання, тобто застосовувати творчий підхід до їхнього формування. Залежно від типу реакції на запитання виокремлюють такі види запитань: ті, що вимагають інформації; ті, що вимагають відповіді; ті, що закликають до дії; ті, що викликають ментальну реакцію. Запитом відповіді вважається запитання, яке вимагає вербалізованої відповіді; запитом інформації – запитання, що вимагає інформативної відповіді, але не обов'язково вербальної; запитом дії є запитання, що вимагає виконання

адресатом якої дії; запитом ментальної реакції є запитання, що вимагає не відповіді, а мовчазного визнання і переважно погодження з повідомленням мовця.

В.Л. Чертков указує, що творчість інтерв'юера-журналіста полягає передусім у доборі і формуванні запитань. Окрім того, своїми запитаннями він спрямовує матеріал, не даючи йому вийти за визначені межі [4, с. 19].

Отже, різні дослідники є одностайними щодо оцінки ролі, яку відіграє належне формування запитань у виявленні творчого характеру інтерв'ю. З одного боку, інтерв'юер може спрямовувати бесіду в потрібне русло, з іншого, – навпаки, може змінити її напрям. Від рівня його творчості у побудові запитань залежить напрямок і водночас кінцевий результат бесіди.

Тексти-інтерв'ю сучасної преси Вінниччини відзначаються систематичним чергуванням мовленнєвих ходів комунікантів, котре відбиває особливе закріплення мовленнєвих ходів за комунікантами та розподіл ролей між ними, а саме: роль того, хто запитує, звичайно, приписується автору тексту (роль інтерв'юера), а роль респондента – його співрозмовникові. У тексти-інтерв'ю права й обов'язки мовців є заданими, тобто визначеними ще до початку мовленнєвої взаємодії [3], але не фіксованими, тобто вони не залишаються незмінними протягом усієї мовленнєвої взаємодії. Порядок розташування суміжних пар реплік у періодичних виданнях є довільним. Іноді респондент сам ініціює запитання (відбувається обмін ролями між комунікантами). Наприклад, у газеті «Місто» (№ 1 від 11.01.2012–13.01.2012) в інтерв'ю Тамари Вікторовської із Максимом Мартинюком *Я професійний керівник* використано такі питальні конструкції:

- *На що витратили свою першу зарплату?*

- *А чому Ви обрали своїм фахом саме економіку?*

- *За освітою Ви економіст і юрист, а очолюєте департамент архітектури. Як стало можливе таке поєднання?*

- *Яким був Ваш план дій, коли прийшли до департаменту архітектури?*

- *Ким бачите себе у кар'єрному відношенні років за 5-10?*

- *Яке найбільше досягнення в житті?*

- *Офіційно у Вас нормований робочий день. А фактично?*

У запропонованому тексти-інтерв'ю переважають стандартні запитання, які слугують запитом вербалізованої інформації. Питань, що потребують невербалізованої відповіді, у вищенаведеному тексти-інтерв'ю не виявлено, що пояснюється його належністю до газетно-публіцистичного стилю. Зазвичай стандартні запитання формує інтерв'юер, який додає їм певного авторитету та прагматичної сили. Такі запитання употужнюють контрольну та керівну функції інтерв'юера.

Е. Гаврилов звертає увагу на те, що творчість журналіста може виявлятися і після завершення бесіди, коли він надає тексту інтерв'ю більш досконалої, оригінальної форми. У газетах і журналах – це внесення змін, що виходять за межі звичайного редагування, на радіо та телебаченні – монтаж або додаткове внесення до матеріалу бесіди тих чи тих запитань, різні доповнення, коментарі [1].

Отже, проводячи інтерв'ю, журналіст-інтерв'юер може виявляти власну творчість як під час бесіди, так і після її завершення у різних формах, оскільки рівень цієї творчості має велике значення для досягнення мети, поставленої перед інтерв'ю.

Рівень творчого внеску особи, що дає інтерв'ю, значною мірою залежить від рівня творчої активності інтерв'юера. Якщо інтерв'юер буде ставити банальні запитання, на які можна відповісти коротко, не обдумуючи відповіді, то особа, у якої беруть інтерв'ю, так само банально відповідатиме. Якщо ж інтерв'юер поставить запитання, на котрі важко відповісти „так“ чи „ні“ або дати будь-яку іншу банальну відповідь, особа, у якої беруть інтерв'ю, буде змушена осмислювати відповідь, буде думати, як краще сформулювати власне бачення тієї чи іншої проблеми.

Якість одержаної під час інтерв'ю інформації залежить від особливостей основних компонентів процесу спілкування: питальника, інтерв'юера, респондента, обставин інтерв'ю. Інтерв'ю найчастіше проводять за місцем роботи, займають і за місцем проживання. Перший

варіант доцільніший при дослідженні виробничих або навчальних колективів, коли предмет дослідження пов'язаний із їхньою діяльністю. Інтерв'ю за місцем проживання є ефективнішим, якщо предмет опитування стосується проблем, про які зручніше вести мову в неофіційних обставинах (політика, відпочинок, побут). Незалежно від місця проведення інтерв'ю, потрібно подбати про усунення або хоча б зниження тиску „третіх“ осіб, присутність яких впливає на психологічний контекст інтерв'ю і може спричинити деформацію змісту відповідей респондента.

За технікою проведення розрізняють вільне, формалізоване (стандартизоване) і напівстандартизоване інтерв'ю. Вільне інтерв'ю – тривала бесіда за загальною програмою без чіткої деталізації запитань. За формалізованого (стандартизованого) інтерв'ю спілкування інтерв'юера і респондента регламентоване детально розробленим питальником та інструкцією інтерв'юера, який зобов'язаний точно дотримуватися сформульованих запитань та їхньої послідовності. У стандартизованому інтерв'ю переважають здебільшого закриті запитання. Напівстандартизоване інтерв'ю поєднує в собі особливості двох попередніх видів.

За процедурою проведення інтерв'ю класифікують на: панельне – багаторазове інтерв'ю тих самих респондентів із тих самих питань через певні проміжки часу; групове – запланована бесіда, у процесі якої дослідник прагне започаткувати дискусію в групі; клінічне інтерв'ю – довготривала, глибока бесіда, мета якої одержати інформацію про внутрішні спонуки, мотиви, схильності респондентів; фокусоване інтерв'ю – короткочасна бесіда, мета якої в отриманні інформації про конкретну проблему, процес чи явище, про реакції суб'єкта на задану дію.

За типом респондентів інтерв'ю бувають: з відповідальною особою, з експертом, з рядовим респондентом. Головною фігурою інтерв'ю, його найактивнішим суб'єктом завжди є інтерв'юер, від особистості якого багато в чому залежать достовірність і надійність одержаної інформації. Він повинен бути ерудованим, товарицьким, спостережливим, дисциплінованим, морально і фізично витривалим, добре знати тему і техніку ведення інтерв'ю.

Однак організація і проведення інтерв'ю мають певні труднощі, пов'язані з пошуком психологічного контакту з респондентом; значними матеріальними й часовими затратами; трудомісткістю підготовки інтерв'юерів; забезпеченням анонімності інтерв'ю. Особливості інтерв'ю зумовили його широке використання в проблемних дослідженнях, у вивченні громадської думки, телефонних, контрольних, вибіркових та експертних опитуваннях.

Наприклад, головний редактор газети „Місто“ (№ 1 від 11.01.2012–13.01.2012) Ірина Жук в інтерв'ю з міським (м. Вінниця) головою Володимиром Гройсманом використала низку питань, які потім виокремилися в заголовок статті: *Що потрібно змінити у Вінниці і у державі?* Подамо деякі з них:

- *Володимире Борисовичу, не усім віриться, що реформи можна робити заради реформ. Деякі люди шукають Вашу особисту вигоду в цьому. Тож... а навіщо воно Вам треба?*

- *Минулого вівторка Ви були у Києві, відстоювали права Вінниці на вінницькі ж лікарні. З ким говорили і які аргументи застосовували?*

- *Вас вже підтримали мери інших обласних центрів?*

- *Зініційована Вами медична реформа у Вінниці – як вона наразі просувається і чи взагалі є сенс її продовжувати, якщо зміни до закону не будуть унесені?*

- *Коли ви ухвалюєте рішення, якими критеріями керуєтесь? Це сума конкретних заходів, це гроші чи щось інше?*

- *Пройшов уже певний період часу, коли почав працювати новий Бюджетний кодекс і відбувся перерозподіл фінансових потоків. Сьогодні у фінансовому плані Вінниця як почуввається, чи вистачає грошей?*

Запропоновані запитання репрезентують переважно обмежену категорію нестандартних запитань – пояснювальні запитання. Такі запитання використовуються

зазвичай у вступній частині як висловлення, що вказують на тему інтерв'ю. Як і риторичні запитання, вони не потребують вербалізованої відповіді респондента, оскільки їхня функція – звернутися до читача і ввести тему, яка обговорюватиметься. Окремі запитання вимагають уточнення, деталізованої відповіді, аргументації. Ірина Жук (інтерв'юер) у вищезгаданому інтерв'ю використовує аргументовані запитання для отримання додаткових аргументів, доказів співрозмовника.

Такий діалог-інтерв'ю спрямований на пошук причин згоди/незгоди і, по можливості, шляхів вирішення проблеми. Відстоюючи свої погляди, співрозмовник В. Гройсман вступив в аргументовану дискусію (див. текст інтерв'ю), адже аргументація є невід'ємною частиною людської комунікації. Відомо, що аргументація здатна змінити переконання, думки, знання адресата. Окремі питальні висловлення мають на меті запити аргументів, з одного боку, та виконують аргументативну функцію, з іншого. Залежно від властивостей запитання розподіляють на такі, що вимагають аргументів, ті, що передують аргументам, аргументативні.

В окремих поданих зразках-запитаннях інтерв'юер цікавиться коментарем респондента. Відповідь на одне з таких запитань стимулює наступний запит, що вимагає роз'яснення, конкретизації.

Аргументативні запитання зорієнтовані за своєю природою на читача. Їх аргументативна функція полягає в підтримці певних аргументів респондента. Останнє запитання переліку належить до так званих пояснювальних запитань. Воно передують аргументам інтерв'юера, слугує засобом привернення уваги. Таке запитання створює очікування відповіді і має на меті проблематичне обговорення, орієнтоване на читача.

Аналіз запропонованих зразків питальних речень у текстах-інтерв'ю засвідчив, що нестандартні запитання можуть збігатись або нашаровуватись. Зокрема, в інтерв'ю Олени Зінченко *Чому заступник губернатора з аграрних питань не має власного городу?*, розміщеному в газеті „Місто“ (№ 1 від 11.01.2012–13.01.2012), переважають стандартні запитання, які нагадують анкетування, наприклад:

- *Яке головне досягнення у житті?*
- *Вважаєте, влада не вплинула на ваше життя?*
- *Як заробили свої перші гроші і на що їх витратили?*
- *Куди їздите відпочивати і де хотіли б побувати?*
- *Маєте нерухомість?*
- *Як ставитесь до машин?*
- *У вас є хобі?*
- *Домашніх улюбленців маєте?*
- *Назвіть три основні якості справжньої людини?*
- *Що можете собі дозволити такого, що не дозволяли раніше?*
- *Яка ваша улюблена книга?*
- *Який подарунок найбільше запам'ятався?*
- *Чим будете займатися на пенсії?*

Деякі із запропонованих запитань не належать до стандартних. Вони мають на меті отримання нової інформації, уточнення, деталізацію інформації, наприклад:

- *Ви народилися у Тернопільській області. Як опинилися на Вінниччині?*
- *Ви дуже довго у владі, посаду зберегли і при губернаторі Домбровському, і при Джизі.*

Поділіться секретом успіху.

Розглянемо ще одне інтерв'ю Ірини Купецької *41 вуз для вінниччини – забагато* (газета „Місто“, № 1 від 11.01.2012–13.01.2012) з головним освітянином області Ігорем Івасюком про міську раду, вибори, учнів, та питальні речення, використані в ньому:

- *У депутати Вас призвала партія?*
- *Що вважаєте своїми досягненнями за депутатський період?*
- *А які з проблем докучають?*
- *Що найбільше подобається у роботі?*

- Незабаром почнуться зустрічі з випускниками. А Ви підтримуєте зв'язки зі своїми однокласниками?

- До речі, як ставитеся до тих же „Однокласників.ру”?

- Як відпочиваєте?

- Ваша дружина, мабуть, теж педагог?

- Що можете зараз дозволити собі такого, що років 10 тому не могли й уявити?

- На що витрачаєте найбільше грошей?

Отже, питальні речення, які стали предметом нашого дослідження, належать до таких, що мають ознаки чітко визначеного типу висловлень з певним розподілом ролей між інтерв'юером та комунікантом, а також таких, що належать до розмовного мовлення, тобто чітко не регламентовані жодними правилами чи розподілом ролей.

Проаналізовані тексти репрезентують властивий діалогічним єдностям обмін запитань та відповідей, оформлений у вигляді інтерв'ю. У цих текстах переважають запитання, які відбивають тематику інтерв'ю, спрямовані на співрозмовника та читача. Крім того, що ці запитання виконують питальну функцію, вони можуть бути також реакцією на інші запитання, використовуватися як завершальні ствердження, виконувати роль аргументованих реплік, що контролюють чи оцінюють участь співрозмовників, а також слугують для запити чи критичних зауважень стосовно певних ідей чи переконань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилов Э. Авторские права на интервью / Э. Гаврилов // Законодательство и практика масс-медиа. – 1999. – № 7–8.
2. Почепцов О. Г. Коммуникативный статус мовленнєвої взаємодії / О. Г. Почепцов // Мовознавство. – 1989. – № 4. – С. 40–45.
3. Словник української мови. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 4. – С. 37.
4. Чертков В. Л. Авторское право в периодической печати / В. Л. Чертков. – М., 1989. – С. 139.
5. Газета «Місто», № 1 від 11. 01. 2012–13. 01. 2012.

Пропонована стаття присвячена проблемам функціонування питальних речень у структурі таких діалогічних єдностей як інтерв'ю та дослідженню ролі, яку відіграє належне формування запитань (питальних речень) у виявленні творчого характеру інтерв'ю (діалогу) на матеріалах одного з періодичних видань Вінниччини.

Ключові слова: питальні речення, запит, діалог, інтерв'ю, інтерв'юер, респондент, мовленнєва комунікація.

This article deals with the problems of functioning of interrogative sentences in the structure of such dialogical unities as an interview and studies the role of questions (interrogative sentences) in revealing the creative character of a dialog (an interview). The article is based on the materials of one of the Vinnytsia periodical publications.

Key words: interrogative sentences, request, dialog, interview, interviewer, respondent, lingual communication.

Інна Завальнюк
(Вінниця)

УДК 811.161.2'367.335

СКЛАДНІ СПОЛУЧНИКОВІ РЕЧЕННЯ У РОЛІ ГАЗЕТНИХ ЗАГОЛОВКОВИХ КОМПЛЕКСІВ: НОВІ РИСИ Й ТЕНДЕНЦІЇ

Українську пресу початку ХХІ століття вирізняє особливе комунікативно-прагматичне спрямування, яке виявляється в тому, щоб у процесі подання змістово-фактологічної інформації не так інформувати, як впливати на читацьку аудиторію через переконання, навіювання, емоційне „втягування“ [8, с. 4–5]. Мотивацію черговості отримання інформації читачем визначають заголовки – особливі функціонально-змістові репрезентанти газетних текстів, які мають бути виразними, стислими, змістовними, цікавими, легко вкладатися в пам'яті читачів.